

Samuel jr. en Daniël de Lange:

In twee verschillende richtingen

© Aart van der Wal, januari 2008

De beide broers werden kort na elkaar geboren: Samuel op 22 februari 1840 en Daniël op 11 juli 1841. Ze groeiden op in het centrum van Rotterdam, rond de Goudsesingel en omgeving. Al vroeg speelde muziek daarin een belangrijke rol. Vader Samuel (1811-1884) was een vooraanstaand musicus en als organist verbonden aan de nabijgelegen Laurenskerk. Geen wonder dus dat hij de eerste was die zijn beide zoons de beginselen van de muziektheorie bijbracht en ze zowel piano- als orgellessen gaf. Een zeer druk bezet man, want hij bouwde ook nog orgels, was beiaardier en handelde bovendien nog in piano's. Tussen al die bedrijven door organiseerde vader Samuel nog muzieksoirees bij hem thuis, wat zijn kinderen rechtstreeks in aanraking bracht met zowel het kamermuziekrepertoire als vele musici. Het moet een inspirerende omgeving zijn geweest!

Het valt niet zo gemakkelijk voor te stellen dat in die tijd de muziekbeleving thuis uitsluitend neerkwam op zélf doen, zélf spelen (de grammofoonplaat was nog in geen velden of wegen te bekennen en zou pas in het begin van de twintigste eeuw in Europa zijn intrede doen). Voor het beluisteren van muziek was men dus aangewezen op soirees thuis of elders, dan wel een bezoek aan concertzaal of operavoorstelling.

Daniël ging in 1851 naar de Rotterdamse muziekschool, waar hij les kreeg van Simon Ganz (cello) en Johannes Verhulst (theorie). Zo'n drie jaar later ging hij naar het conservatorium in Brussel om zich verder in het cellospel te bekwamen bij Adrien François Servais, de 'Paganini van de cello'. Daarnaast nam hij compositielessen bij Berthold Damcke. Samuel studeerde eveneens bij Verhulst en Damcke, maar ook bij Jan Dupont en de grote organist en leerling van Franz Liszt, Alexander Winterberger. Verhulst en Dupont hadden in Leipzig nog les gehad van Felix Mendelssohn.

De Laurenskerk in 1860

Daniël ontwikkelde zich tot een virtuoos op de cello, Samuel maakte al snel naam als pianist en organist. De nog jeugdige, maar zeer ondernemende broers lieten in 1857 Rotterdam ferm achter zich en begonnen als cello-piano duo aan een concerttournee die hen naar Oostenrijk en Polen voerde. Amper zestien jaar oud traden ze op in onder andere Wenen, Krakow en Galicië, waar ze zich in 1860 vestigden. Samuel had bovendien nog tussen januari en april 1859 als pianobegeleider de cellist Adrien Servais een aantal concertreizen gemaakt. Dankzij de bemiddeling van een leerling van Chopin, Karol Mikuli (Samuel had bij hem aanvullende pianolessen gevolgd), kregen zij een aanstelling aan het conservatorium van Lemberg (later omgedoopt in het Poolse Lwów en nu Lviv, in de Oekraïne). Drie jaar later, in 1863 keerden zij terug naar Rotterdam.

Samuel en Daniël werden docent aan de plaatselijke muziekschool. Samuel werd bovendien benoemd tot organist van de Waalse Kerk. Kort daarop, in 1864, scheidden de wegen van de beide broers zich. Samuel bleef in Rotterdam, Daniël vestigde zich als organist en koordirigent in Parijs. Hij had het in Rotterdam op muzikaal gebied wel gezien: "Een treurig muzieknest met de allerhoogste pretentiën." Daar verschenen zijn eerste liederen, pianowerken én zijn Eerste symfonie in c in druk. In de Franse metropool kwam Daniël in contact met o.a. Berlioz, Bizet, Saint-Saëns, Massenet en Lalo, die hem niet alleen inspireerden, maar zijn liefde voor de Franse muziek uit die tijd deden aanwakkeren. Ook de koormuziek van onder anderen Josquin des Prez en Giovanni Palestrina vonden bij hem een vruchtbare voedingsbodem, zoals blijkt uit zijn Requiem voor a capella koor, dat eveneens in Parijs ontstond en pas ruim vijftien jaar geleden werd herontdekt.

De Frans-Duitse oorlog haalde echter een geduchte streep door de rekening en reeds in 1870 keerde Daniël weer naar Nederland terug. Samuel werkte nog steeds in Rotterdam, maar toch trokken de beide broers daarna niet samen op. Daniël was verbonden aan de Amsterdamse muziekschool en richtte in 1873 een muziekschool op in Zaandam. Zijn grote voorliefde voor koormuziek kwam onder meer tot uiting als dirigent van het Amstels Mannenkoor, waarmee hij tussen 1873 en 1878 vaak optrad en waarvoor hij veel koorwerken componeerde. In 1875 richtte Daniël de Leidse afdeling van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst op, wat hem in staat stelde om grote koorwerken regelmatig uit te voeren. Tijdens die 35 jaar durende verbintenis presenteerde hij vrijwel alle grote werken uit de Europese koorliteratuur. Van 1877 tot 1908 was hij bovendien de secretaris van de Maatschappij en hield hij zich vooral bezig met de ontwikkeling van de koorzang en de muzikale scholing van amateurs. In 1878 was hij een van de oprichters van de Nederlandsche Koorvereniging, waarvan hij later voorzitter werd.

Samuel hield het in 1874 in Rotterdam voor gezien. Hij kreeg niet de baan waarop hij zijn zinnen had gezet: die van directeur van de muziekschool. Hij vertrok naar Bazel, waar hij aan de 'Allgemeine Musikschule' werd benoemd tot waarnemend directeur en pianodocent. Daarnaast liet hij zich als dirigent, organist en pianist niet onbetuigd. Hij nam als dirigent niet alleen actief deel aan de plaatselijke 'Liedertafel', de 'Gesangverein', de 'Kapellverein' en de 'Konzertgesellschaft', maar trad ook als organist, solopianist en in kamermuziekensembles op. In Bazel ging de toen vacante positie van directeur van het conservatorium aan zijn neus voorbij. Dat viel hem ditmaal extra zwaar want hij had zich zowel voor de muziekschool als voor het muziekleven bijzonder ingespannen, en stond als uitvoerend musicus in hoog aanzien. Hij had daar in korte tijd veel vrienden gemaakt, maar op de keper beschouwd misschien toch niet de juiste...

In 1875 vertrok Samuel diep teleurgesteld naar Parijs, waar hij echter maar vrij kort verbleef. Keulen riep. Vanaf 1877 was hij daar aan het conservatorium leraar orgel, piano en theorie en werd hij al snel dirigent van de 'Kölner Männer Gesangverein' en het 'Konzertchor Gürzenich'. Zijn belangrijkste benoeming evenwel was die van plaatsvervanger van Ferdinand Hiller, de kapelmeester van Keulen en organist van Gürzenich. Hier kwam hij eveneens in contact met grootheden als Johannes Brahms, Max Reger en Max Bruch.

De Waalse Kerk rond 1900

Acht jaar lang doceerde, componeerde en musiceerde Samuel in Keulen. Brahms en Clara Schumann waren tijdens een concert dusdanig onder de indruk geraakt van Samuels spel dat ze na afloop daarvan contact met hem zochten. Het leidde tot vriendschap tussen hen. Het einde van Samuels loopbaan in Keulen kwam in zicht toen daar na het overlijden van de conservatieve Hiller een andere muzikale wind ging waaien en de muziek van Richard Wagner hoog op de agenda kwam. Samuel moest er weinig van hebben en pakte zijn boeltje. Eind 1885 was hij weer terug in Nederland. Hij vestigde zich in Den Haag en werd dirigent van de plaatselijke afdeling van Toonkunst. Het jaar daarop werd hij organist van de Evangelisch-Lutherse Kerk in Amsterdam, niet lang daarna gevolgd door zijn benoeming tot organist van de Remonstrantse Kerk in Den Haag.

Maar in tegenstelling tot Daniël wilde hij het muzikale klimaat in ons land niet al te lang trotseren. Het benauwde hem en toen hij vernam dat men in Stuttgart op zoek was naar een vervanger van de zieke directeur van het conservatorium greep hij die mogelijkheid met beide handen aan. Hij zou tot zijn dood op 6 juli 1911 in Stuttgart blijven wonen en werken. Volgens het inmiddels beproefde recept doceerde hij daar in het orgel-, theorie- en compositievak en dirigeerde hij weer verschillende koor- en orkestverenigingen. Het was aan het conservatorium in Stuttgart dat hij een orkestklas oprichtte en de conventionele lesmethoden op de korrel nam. Hij was zeer geliefd, 'einer der prachtvollsten Charakterköpfe der Stadt'.

Samuel was in Europa een graag geziene organist en pianist. Hij trad niet alleen veel op in eigen land, maar ook in Zwitserland, Oostenrijk, Duitsland, Engeland en Frankrijk. Daarnaast bespeelde hij het klavecimbel en de fortepiano. Hij was evenals zijn vader betrokken bij de oprichting van de Nederlandsche Bach Vereniging (1870) en verzorgde hij voor de muziekkuitgeverij Peters in Leipzig een voor onderwijsdoeleinden geschikt gemaakte editie van Bachs voltallige orgelwerken (hij kent Bachs gehele orgeloeuvre uit het hoofd!). Hij bezorgde eveneens de gedrukte uitgave van muziek van Frescobaldi en Muffat. Händels orgelconcerten op. 4 en 7 bewerkte hij voor orgelsolo. Maar ook Bach nam een belangrijke plaats in Samuels concerten in. Hij was het die in 1871 de Nederlandse première gaf van Brahms' Eerste pianoconcert. In 1887 dirigeerde Samuel de eerste uitvoering in ons land van Berlioz' Requiem.

Samuel de Lange heeft veel gecomponeerd, maar het merendeel daarvan bevond zich tot voor kort niet op de lessenaars maar in stoffige buitenlandse archieven, min of meer ten prooi aan de verkrumming. Zo'n 90 liederen, 80 orgelwerken, 13 strijkkwartetten, meerdere soloconcerten, veel piano- en kamermuziek en een groot aantal meerstemmige koorwerken vloeiden uit zijn pen. Hij was een kind van zijn tijd, wortelde in het romantische idioom (Mendelssohn, Reger en Brahms zijn in zijn muziek nooit ver weg) en behoorde in compositorisch opzicht in geen enkele fase van zijn creatieve leven tot de nieuwlichters, maar wat hij schreef staat op een kwalitatief hoog peil. Al is zijn werk dan minder oorspronkelijk, het getuigt wel van groot technisch meesterschap. Zijn composities zijn zeker goed toegankelijk, niet in de laatste plaats door de heldere vormgeving, de hechte structuur en zijn grote kennis van het instrumentarium waarvoor hij componeerde. Toch hebben ze geen vaste plaats op het repertoire verworven, wat zeker te maken zal hebben met de grote onbekendheid ervan. Na zijn dood verdween zijn werk merendeels in de archieven en bleven daar verder onopgemerkt. Dat lot was ook de vele gedrukte uitgaven beschoren. Merkwaardig eigenlijk, want het overgrote deel van Daniëls en Samuels verscheen tijdens hun leven gewoon in druk, waaruit toch wel blijkt dat voor deze muziek toen duidelijk een 'markt' was.

Daniël heeft, ook na 1878, grote betekenis gehad voor de muzikale ontwikkelingen in ons land. Van 1881 tot 1913 was hij bestuurslid van de Vereniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis en nam hij in Amsterdam het initiatief tot een cursus muziekgeschiedenis. Vervolgens kwam er een kamerkoor (a capella) dat Daniël uit beroepszangers had samengesteld en vele succesvolle concerten met Nederlandse en Italiaanse renaissancemuziek verzorgde. Zo bracht hij veel composities van onder meer Jacob Obrecht en Jan Pietersz. Sweelinck weer onder de aandacht. Niet alleen in ons land, maar evenzeer daarbuiten heeft Daniël met zijn koor veel betekend voor de verbreiding van de oude Nederlandse muziek.

Een van Daniëls belangrijkste initiatieven was de oprichting van het Amsterdamsch Conservatorium, het eerste in ons land, samen met de componisten Frans Coenen en Julius Röntgen. Coenen werd de eerste directeur. Daniël – die aan het conservatorium les gaf in solfège, compositie en muziekgeschiedenis - volgde hem in 1895 op. Zijn gezag op muzikaal gebied stond niet ter discussie. Hij genoot landelijke bekendheid als muziekredacteur van Het Nieuws van de Dag (Daniël was de eerste beroepsmusicus die recensent werd!) en als lid van talloze commissies en jury's. Zijn vele pleidooien in de krant voor eigentijdse composities geven blijk van een brede blik, wat overigens in zijn uitvoeringen stevast naar voren kwam. Zo betekende het in 1882 nogal wat in ons land om voor de eerste keer met Berlioz' 'La damnation de Faust' op het podium te verschijnen. Het was niet minder vooruitstrevend om in Amsterdam nieuwe symfonieën van Anton Bruckner te introduceren, zoals de Derde en de Zevende. De dirigent van Apollo en Caecilia gaf eigentijdse muziek volop kansen. Helaas moest hij in 1889 zijn dirigentschappen om gezondheidsredenen neerleggen.

Daniël's laatste levensjaren stonden in het teken van de theosofie. De uitgangspunten daarvan zijn door de jaren heen dezelfde gebleven. Centraal staat de kennis van de essentiële eenheid van al wat bestaat en dat deze aan de natuur ten grondslag ligt. Daarnaast het propageren van de menselijke broederschap, de kennis van het heelal, de bestudering van oude en moderne religies, van filosofie en wetenschap en onderzoek naar de sluimerende vermogens in de mens. Zijn tweede huwelijk heeft daaraan zeker bijgedragen. Na een halfjarig verblijf Point Loma bij San Diego, waar het hoofdkwartier van de International Theosophical Society was gevestigd, besloot het echtpaar om zich daar in het voorjaar van 1914 voorgoed te vestigen. Daar overleed Daniël, op 30 januari 1918.

Ook Daniël's composities vielen ten offer aan de vergetelheid. Zijn vertrek naar Amerika en kort daarop het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zullen in ieder geval geen bijdrage hebben geleverd aan de verdere verspreiding ervan.

Niet zo lang geleden werd aandacht besteed aan het werk van Daniël de Lange. Zijn Requiem voor a capella koor uit 1867 beleefde de cd-première door het Nederlands Kamerkoor en werd zelfs met een Edison bekroond. De Symfonie op. 4 verscheen opnieuw in druk en werd door het Radio Symfonieorkest uitgevoerd, maar het blijft vooralsnog toch helaas bij 'incidenten'. Dat geldt evenzeer voor het werk van Samuel de Lange, alhoewel er nu dan toch twee cd's zijn verschenen met een aantal van zijn composities. Toch wacht bijvoorbeeld nog het merendeel van zijn bijna honderd liederen op de ontdekking door vele muziekliefhebbers!

Stichting Muzikale Nalatenschap Daniël de Lange & Samuel de Lange jr.

Een mondvul, dat wel, maar een bijzonder initiatief van de pianiste en nazate van de beide componisten, Laura de Lange en de cellist Jascha Albracht. De stichting wil niets liever dan het gehele muzikale oeuvre van Daniël en Samuel aan de vergetelheid ontrukken. Dat betekende eerst een intensieve speurtocht langs alle daarvoor in aanmerking komende archieven in zowel ons land als in Duitsland en Zwitserland. Zo heeft Laura duizenden kilometers afgelegd en in vele archieven rondgesnuffeld om dan uiteindelijk met weer een rijke oogst huiswaarts te keren.

De stichting coördineert allerhande activiteiten, variërende van de productie van cd's met en de programmering van de muziek van de beide broers tot het organiseren van lezingen met daarbij live ten gehore gebrachte composities en het in druk laten verschijnen van manuscripten. Daarnaast wordt gewerkt aan een heus 'De Lange Jaar' in 2011 (dan is het honderd jaar geleden dat Samuel de Lange in Stuttgart overleed).

In mei gaven de bariton Wiard Witholt, de cellist Jascha Albracht en pianiste Laura de Lange concerten in de twee steden waar de beide broers De Lange hebben gewoond en gewerkt: Parijs ('Hommage à Samuel et Daniël de Lange') en Stuttgart ('Zwischen Neckar, Rhein und Seine. Ein musikalischer Freundenkreis'). De musici lichtten de te spelen muziek zelf toe. In de zaal van het conservatorium van Stuttgart bevonden zich tot ieders verrassing studenten onder de toehoorders die zelf al liederen van Samuel aan het instuderen waren!

De Nederlandse omroep liet zich vervolgens evenmin onbetuigd. In maart besteedde de Concertzender aandacht aan de Eerste symfonie van Daniël de Lange en klonk in het programma 'Klassieke Muziek Actua' een deel uit de cello-piano cd. Op Radio 4 kwam het werk zelfs een aantal weken in de Top 15 terecht!

Op 23 april speelden Jascha Albracht en Laura de Lange in het Amsterdamse Concertgebouw een cello-piano programma van Samuel de Lange dat in het programma 'Spiegelzaal' live werd uitgezonden. Op 28 juli verzorgde de Wereldomroep een twee uur durende uitzending over de beide broers. Dan was er op 5 augustus de Rotterdamse longarts Paul Hekking die in het programma 'Een goede morgen met...' op Radio 4 een deel uit de cello-piano cd liet horen. In het nog kersverse nieuwe jaar, op 6 januari, traden Wiard en Laura wederom in de Spiegelzaal aan in een De Lange-programma.

Er lijken dus voldoende drijvende krachten in de stichting aan het werk te zijn, maar daarvan is Laura de Lange (Daniël was haar betovergrootvader) toch wel het epicentrum. Deze getalenteerde pianiste liet het niet bij haar vaststelling dat het met de koestering van de muzikale erfenis van haar voorvaderen treurig was gesteld. Ze doet er alles aan om dit beeld te doen kantelen en bepaald niet zonder succes. En... gelijk heeft ze, want ze heeft de kwaliteit van de composities aan haar zijde. De twee inmiddels door de stichting uitgebrachte cd's leggen daarvan al voldoende getuigenis af.